

Владимир ЈОВАНОВИЋ*

Историјски институт

Београд

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8982-7906>

ИЗВЕШТАЈ ДИМИТРИЈА МАРИНКОВИЋА О СТАЊУ ПОСЛОВА У ОКРУЗИМА НИШКОМ И ТОПЛИЧКОМ ИЗ 1881. ГОДИНЕ

Анстракт: Извештај члана Државног савета Димитрија Маринковића о приликама у окрузима Нишком и Топличком представља драгоцену сведочанство о стварном стању послова у поменутим полицијским начелствима. Маринковић је упозорио министра полиције на забрињавајући пораст коруптивних радњи, посебно на склоност полицијских званичника да примају мито и од грађана изнуђују материјалну корист и да су те појаве већ почеле да изазивају оправдано незадовољство код локалног становништва. Многи полицијски званичници већ су изиграли поверење локалног живља, а њихово вечито тражење мита и нова, сасвим незаконита богаћења, бахатошћу су увелико превазилазила злоупотребе које су чиниле дојучерашње турске власти.

Непријатне чињенице које је Маринковић изнео пред министра полиције сушта су супротност ономе што је Напредна странка начелно проповедала и захтевала. Уместо визије напретка и корените реформе државног апарата, за шта се кабинет формално залагао, у среским и окружним начелствима јужне Србије дешавало се нешто сасвим друго. У удаљеном Бојнику Среза пусторечког, као и у Лебану, према турској граници, појмови власти, права и правде битно су се разликовали од онога за шта се залажу високи судски званичници попут Димитрија Маринковића. Радило се о крајевима који су тек неколико година раније били присаједињени Кнежевини Србији. Тамо су се нове српске власти, разасуте по забаченим паланкама и селима, нашле насупрот сиромашних и врло неповерљивих локалних мештана. Осиноост и похлепа многих полицијских чиновника били су један од главних узрока убедљивих изборних пораза, које су напредњаци узастопно трпели почетком осамдесетих година 19. века.

Кључне речи: полиција, начелство, злоупотребе, мито, неисправност, партијско агитовање.

* vladimir.jovanovic@iib.ac.rs

Abstract: The report of the member of the State Council, Dimitrije Marinković, on the situation in the districts of Niš and Toplica constitutes a valuable testimony about the real state of affairs in the aforementioned police administrations at that time. Marinković warned the Minister of Police about the worrying increase in corrupt practices, especially the tendency of police officials to accept bribes and extort material benefits from citizens, with the local population already being rightly dissatisfied. Many police officials had already betrayed the trust of the local population, and their constant demand for bribes and new, completely illegal enrichments, greatly exceeded, in their arrogance, the abuses committed by the recent Turkish authorities.

The unpleasant facts that Marinković presented to the Minister of Police were the exact opposite of what the Progressive Party supported and demanded in principle. Instead of a vision of progress and radical reform of the state apparatus, which the Cabinet had formally advocated, something completely different was happening in the county and district administrations of southern Serbia. In the distant Bojnik of the Pusta Reka county, as well as in Lebane, near the Turkish border, the notions of authority, rights and justice were significantly different from what high court officials such as Dimitrije Marinković stood for. These were the regions that had been annexed to the Principality of Serbia only a few years earlier. There, the new Serbian authorities, scattered in remote towns and villages, found themselves facing poor and very distrustful local residents. The arrogance and greed of many police officials were one of the main causes of the resounding electoral defeats that the Progressives suffered consecutively in the early 1880s.

Keywords: police, district administration, abuses, bribery, malpractice, party agitation.

Почетак владавине Напредне странке у Србији, у јесен 1880, био је обележен великим унутрашњим напетостима, међусобном суревњивошћу и нескладом међу водећим личностима новог кабинета.¹ Представници млађих конзервативаца, познати и као виделовци,² по страначком гласилу, били су заступници идеје реформи и напретка који су желели да земљу што пре усмере ка убрзаној модернизацији.³ Њихови вишегодишњи покушаји да унапреде и побољшају српску привреду, економију и просвету представљали су судар са стварношћу и открили потпуну разједињеност и поделе у самом врху те странке.

¹ Међусобна трвења и разлике у наравима претили су да већ приликом образовања кабинета изазову врло озбиљну кризу. Милићевић открива детаље о ванредној сујети Милана Пироћанца, који је у свему хтео да буде први, спреман да обори сваки договор који њему лично није био по вољи. Милан Ђ. Милићевић, *Дневник III*, прир. Петар Крстић, Београд 2022, 367–369; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића II*, Београд 1990, 44–47.

² „Видело, лист политички, економски и књижевни, 1880–1908”, у: Јеремија Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984, 21.

³ Василије Крстић и Радош Љушић, *Програми и статuti српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991, 107–117; Милан Пироћанац, *Белешке*, прир. Сузана Рајић, Београд 2004, 23–26, 51–53.

Милан Милићевић, један од виђенијих напредњака, открива неке од разлога унутрашњих потешкоћа, које су од самог почетка отежавале рад новог кабинета. Сам министар унутрашњих дела Милутин Гарашанин, иако други човек странке, показао је велику незаинтересованост за важна, али заморна бирократска питања. Гарашанин млађи није био човек вичан марљивом канцеларијском раду. Решавање текућих послова он је препуштао начелнику полиције Милићевићу, као особи од личног поверења. Сам министар, напротив, бавио се страначким и политички осетљивијим питањима, попут заштите личности краља Милана од различитих опасности. Једно од ретких питања за које је показао веће интересовање било је формирања одреда Чуvara јавне безбедности, 1882. године.⁴ Тај ударни одред коњаника, којим се Гарашанин дичио и који је сматрао сопственим пројектом, требало је да послужи за разбијање демонстрација, као и за прогон хајдука и разбојника. За друга питања, попут стања послова у провинцијалним полицијским начелствима, Гарашанин је показивао мање интереса. Утолико, управљање полицијском администрацијом свело се на доношење бројних и амбициозних пројеката закона и уредаба, које су се мало тицале стварних прилика на терену.⁵ Као и многи режими у Кнежевини Србији, и напредњачки се убрзо сасвим одродио од начела која је првобитно заступао.

Управо о томе и говори извештај о стању локалне администрације у окрузима Нишком и Топличком, који је Димитрије Маринковић сачинио за министра полиције. На први поглед, то је једно од многих бирократских саопштења, каква су циркулисала унутар државне администрације почетком осме деценије 19. века. Међутим, његова посебна вредност лежи у подацима које је савесни и искусни председник Касационог суда прикупио током свог боравка у поменутим начелствима. Аномалије од којих је боловала напредњачка администрација нису биле новост. Радило се о готово ендемским облицима корупције, од којих је полицијска струка у Србији патила од самог настанка: различити облици корупције, малверзације с купопродајним уговорима, трговина некретнинама и куповина кућа од приватних лица, уз већ познато изнуђивање новца од оних који су имали посла с локалним властима. Све то увелико је нагризало поверење грађана у исправност поступања полицијских управа.⁶

⁴ „Закон о установљењу чувара за јавну безбедност”, у: *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији XXXVII*, Београд 1892.

⁵ М. Ђ. Милићевић, *Дневник III*, 436–437.

⁶ Врло слично стање описује и нови начелник Округа пиротског Тодор Поповић. Тамошњи чиновници не пропуштају прилику да оглобе локално становништво, макар

Понашање појединих окружних начелника, али и полицијског чиновништва уопште, потврђује узроке услед којих је полицијска власт за кратко време постала тако непопуларна. Крупније или ситније злоупотребе, нерад у канцеларији и затрпаност недовршеним пословима били су редовна слика у готово свим канцеларијама.⁷ Једино што није замирало, напротив, било је политичко интригирање, међусобно оптуживање и дељење људи на своје и туђе. Сасвим јасан доказ да прилике на терену захтевају јачи надзор над радом локалних полицијских управа било је одашиљање нарочитих комисија, које су имале да установе стање ствари. Једна од таквих била је управо и званична мисија Димитрија Маринковића у јесен 1881. године.

Маринковићева мисија део је шире замишљене акције чишћења полицијске струке, махом од бивших либералских кадрова. Многи од њих, пре свих срески писари и начелници, били су умешани у вишеструке и врло озбиљне проневере, финансијске и друге малверзације. Међу одлукама са седница Министарског савета, током првих година напредњачке управе, међу најчешће кажњаване званичнике спадају локални свештеници, кажњавани махом због венчавања малолетних лица. На другом месту били су полицијски званичници, срески начелници и писари, кажњавани дисциплински због новчаних злоупотреба, мањка у каси и разних других малверзација почињених на службеној дужности.⁸ Искрпан извештај Димитрија Маринковића из 1881. то и потврђује. Он указује на детаље таквих процеса у Нишком и Топличком округу, попут махинација с турским имањима и куповином турских кућа по поменутих варошима.⁹

Склоност полицијских чиновника да се богате незаконитим путем, мањак контроле, као и незаинтересованост за незадовољство локалног становништва, били су уобичајена појава. Оно што је Маринковић видео у Нишу и Топлици начелник Округа пиротског и сам је примећивао. Злоупотребе, утаје и превелике глобе били су уобичајени манир и на самом истоку Србије.¹⁰ Коначно, и извештаји Државног савета почетком осамдесетих година 19. века показују да је напредњачка власт, иако

и нелегалним путем. Тодор Поповић, *Бледе успомене мог живота*, прир. Борислава Лилић, Пирот 1996, 43–49.

⁷ Државни архив Србије [=ДАС], Министарство унутрашњих дела, Полицијно одељење [=МУД, П], 1879, VII-223; исто, исто, 1885, V-247.

⁸ *Записници седница Министарског савета Србије 1862–1898*, прир. Гавро Шкерковић, Београд 1952, 393–394, 405, 409–413.

⁹ Владимир Јовановић, Александра Вулетић и Момир Самарџић, *Наличје модернизације: српска држава и друштво у време стицања независности*, Београд 2017, 86–89.

¹⁰ Феликс Каниц, *Србија земља и становништво II*, Београд 1987, 330–335; Илија Николић, *Пирот и срез Нишавски I*, Пирот 1981, 387.

без успеха, покушавала да се ослободи чиновничке корупције. Међу чиновницима, најчешће кажњавани били су свештеници, а потом полицијски писари и срески начелници. Но, губитак месечне плате или премештај по потреби службе показали су се као сасвим неделотворан метод дисциплиновања чиновника. Оштрије казне, попут осуде на вишегодишња заточења, биле су изузетно ретке.¹¹ Рођачке и партијске протекције и молбе, као и партијски интереси, заштитили су од тежих санкција многе злоупотребама и неисправном деловању склоне чиновнике. Ма како лоше поступали, ти исти чиновници били су потребни сваком режиму да обезбеде победу на наредним изборима, или како би притегли опозицију. Већ позната полицијска „школа” Радивоја Милојковића и даље је имала своје најјаче поборнике управо међу полицијским чиновницима.¹² Практични политички интереси и даље су односили суверену превагу над професионалном етиком и моралним интегритетом.

Посебан административни проблем, после 1878. године, представља прекрајање граница округа и срезова у Србији. Првобитни Куршумлијски округ из 1879. године касније је преименован у Топлички округ, док је Округ лесковачки био сведен на ранг среза и припојен Нишком округу.¹³ Мањак путних комуникација и слаба насељеност нових крајева значила је и врло слабу контролу тих области које су се налазиле далеко од средишта централне управе. Слаб избор полицијског чиновништва представљао је наредни проблем. Дobar део полицијског кадра из Округа топличког претходно је службовао у Срезу алексиначко-ражањском.

Сви актери о којима говори извештај Димитрија Маринковића били су кадар који су напредњаци већ затекли у полицијској струци. То су били чиновници бившег министра полиције Радивоја Милојковића, који је много више водио рачуна о обезбеђивању сигурне изборне победе и сузбијању опозиционог деловања него о бројним злоупотребама и корупцији. Занимљиво је да је управо Димитрије Маринковић касније био одређен да истражује злоупотребе високих напредњачких кадрова, самог председника Скупштине Алексе Поповића рецимо, с реквизиционим признаницама. Иако је било довољно доказа о његовој кривици, он је касније ипак ослобођен.¹⁴ Димитрије Маринковић, као искусан и поуздан

¹¹ ДАС, Лични фонд Милутина Гарашанина, 611.

¹² Владимир Јовановић, *Тајна полиција Кнежевине Србије*, Београд 2012, 117–126.

¹³ Видосава Николић-Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878. године*, Београд 1975, 105–108.

¹⁴ С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића II*, 112, 163–164; Живан Живановић, *Политичка историја Србије II*, Београд 1924, 216–217; Ch. Mijatovich, *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*, London 1917, 110–113.

чиновник, у наредним годинама налазио се на различитим највишим функцијама. Најпре је био министар правде, током 1884. године, а после Српско-бугарског рата из 1885. године, извесно време и министар унутрашњих дела.¹⁵

Готово непрекинут низ унутрашњих криза које су потресале Србију током владавине напредњака последица је бројних сасвим различитих узрока. Непредвидљива и искључива политика Милана Обреновића, неслога у врху странке, као и одлучна агитација радикалске опозиције против режима показали су се као нерешив проблем за једну елитистичку и, најзад, доста неискусну партију попут Напредне. Од самог доласка на власт она се није успешно носила с проблемима, од којих су многи били наслеђени. Коначно, стање које је Маринковић затекао у Нишу и Топлици крајем 1881. године било је симптом ендемске корупције, која је дуже време владала међу члановима полицијског апарата. С друге стране, Маринковићев извештај само је најава много непријатнијих коруптивних криза, које су захватиле напредњачки кабинет у наредним годинама. Један од најтежих удара који је напредњачки кабинет претрпео почетком 1882. године свакако је био пад Генералне уније – Бонтуова афера, који је довео до милионских губитака у српском државном буџету. Тај догађај указао је на колосалну неодговорност и неспособност напредњачких министара, а пре свих министра финансија Чедомиља Мијатовића. Његово олако руковање државним обвезницама само је убрзало след догађаја који су сасвим уништили кредибилитет напредњачког режима и водили неминовном паду, каснијих година.¹⁶

Извештај Димитрија Маринковића о стању полицијских послова у окрузима Нишком и Топличком налази се у личном фонду Милутина Гарашанина, под сигнатуром – ДАС, МГ, 41.

¹⁵ *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869*, прир. Драгослав Страњковић, Београд 1939, 225–226; *Записници седница Министарског савета Србије 1862–1898*, 431.

¹⁶ С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића II*, 309–313.

Господине министре,

Ја сам под данашњим имао част поднети вам извештај о стању послова код полиц. власти у окрузима нишком и топличком. Морам признати, да тај извештај није потпун зато, што ја нити сам имао времена ни довољно вештине, да све потанко прегледам и испитам, и да би друго од мене искусније у тим пословима лице, и са више времена, то много боље урадило; али и онда би ви имали подпуног извешћа само о унутрашњем канцелариском раду код ових власти, а укупно стање ствари не би могли сазнати. Стога држим да ће вам од потребе бити, да имате колико толико обавештења и о ономе што је изван канцеларије, другим речима да знате и како власти у народу поступају и у каквом стању стоје.

Мени се чини да је углед наше власти тамо почео опадати. Та истина не избија још тако јако на површину, због неразвитости тамошњег света, али судећи по фактима за које сам сазнао, тај резултат неминовно мора следовати. Да се не распростирем много у општим изразима, прећи ћу одма на поједине појаве. Тако на прилику у свакој вароши тамо, има по какво имање, које има читаву своју историју, који се везује за име овог или оног већег чиновника, који је тамо служио. Казивали су ми, да је бив. нишки начелник г. Коста Павловић¹⁷ у Нишу купио био неке 4 куће за 250 # ђ. [дуката ћесарских] од човека који је пијан био. О томе ми је причао у Прокупљу, и сам Бекер,¹⁸ вицеkonzул енглески из Ниша, и спомињао то, као скандалозну ствар, која срамоти српску власт. Та је продаја, као што сам се известио код суда пала, али ефект који је произвела није се изгладио. Исто тако у Прокупљу бив. начелници Пујић¹⁹ и Васић,²⁰ такође су својим куповинама непријатан спомен оставили. За Васића кажу да је купио ону кућу у којој сад ради аграрна комисија, а коју је правитељство хтело да купи за телеграф, па је начелство поднело извештај да она није за правитељство, и његову потребу, те је тако правитељство купило много гору кућу, а за добре новце. Овај исти чиновник је после и неки креч правитељствен без дозволе узео те своју кућу окречио. Пујић је такође

¹⁷ Коста Ст. Павловић, начелник Округа нишког; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1879*, Београд 1879.

¹⁸ Бекер, вице-konzул Велике Британије у Нишу; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1879*.

¹⁹ Димитрије Пујић, начелник Округа топличког IV класе; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1880*, Београд 1880.

²⁰ Владимир Васић, начелник Округа топличког II класе; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881*, Београд 1881.

купио неке земље, које му сад већу кирију доносе но што та земља кошта. За бив. капетана Х. Арсића²¹ такође кажу да се оваквим куповинама обогатио. Наравно све ове куповине зато се тамошњем свету чине зазорне, што су се при продаји неправилности догађати морале. А кад су овако крупнији чиновници и старешине народне за себе радили, са свим је природно, да су они могли и другим људима и својим пријатељима, ићи наруку у оваким пословима. Млађе је чиновнике овака радња такође морала саблажњавати, и они ако се на овај начин нису могли богатити, они су нашли други удеснији и скривенији. За карактеристику наших чиновника, ја ћу вам само навести шта ми је један од тамошњих људи говорио, и то или у Лесковцу или у Прокупљу, не могу добро да се опоменем, али све ми се чини у Лесковцу, и то приликом неког разговора, као што ми се чини о бив. капетану лесковачком Миљковићу. Он ми рече: „Море с Турцима је нама лако било, – разумевајући турске власти – они су с малим задовољни били; однеси му главу шећера или мало кафе, или ако је сељак чинију масла, па ти сврши посао, али ови хоће новаца, тражи 50 # ђ.” итд. И заиста ако је ишта кадро да подрије важност једног чиновника у народу, то је страст грабљивости. Прост човек, он не зна закон нити оно што је по закону право. Он ће доста пута и незакониту наредбу свог старешине послушати и држати да је заиста то по закону, само док верује да је он чистих руку, али кад опази да је старешина грабљив, он после и у најзаконитијој наредби, гледа тежњу старешине, да га оглоби за своју корист, и чућете га где каже: „знам ја заиста он то тражи од мене, или заиста ми то налаже, хоће да му помогнем што”, и томе подобно. И што је најгоре оваки случајеви, које поједини чиновници учине, довољни су да баце сумњу и на остале чиновнике, па и целу власт у тим крајевима, да изнесу на хрђав глас. За то ћете тамо често чути да кажу „ма што год неваља код вас, ви то нама шаљете”. Истина, да они под тим неразумевају само чиновнике, но у обште људе одавле, који тамо отиду и настане се, а нарочито општинске писаре. И заиста, у колико сам бар ја дознао, то је ужасна ствар. По варошким општинама, где има чиновника и других образованијих људи, то толико и није од школе, али по селима, што год је у Србији остало без леба или занимања, то се сад забило у села као општински писари. Ту вам има који су били солдати, калфе, шнајдерски, шустерски и каквих није и тиј су сад у општинама писари. Они тамо пишу разни писмени, тапије, и управо жаре и пале. У Доњој Речици нашао сам једнога који је био шнајдер или шнајдерски калфа у Ћуприји. У Прокупљу

²¹ Аксентије Хаци-Арсиф, начелник Среза добричког III класе; *Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1880.*

је био општински писар неки Ђока Јевтовић, који је сад под судом као саучесник у убијству хоће и дервиша, и који је овде био поштар, па због утаје издржавао заточење, па је по ослобођењу отишао у Прокупље, и сад има две куће у Прокупљу које је купио на женино име.²² Чули сте ваљда и за неког Љубу кмета, у Нишу, и он је кажу био калфа код Првића у Алексинцу а сада се обогатио и дрма тако рећи општином у Нишу.

Но моја намера није да овде излажем историју овог краја, ја сам ово навео само да подкрепим моје мишљење о томе да је наша власт у тим крајевима почела да губи од своје важности. Наравно да томе нису допринела само дела оваке природе. Ту после долази и немарност чиновника у вршењу послова, незнање закона, самовоља и грубо обхођење и понашање са светом, што је такође утицало на нерасположење света према чиновницима. Ја вас молим г. министре, да ми не замерите за ово причање, које ћете можда за сувишно сматрати, пошто може бити да је ова ствар иначе вама позната, но природа оваког саопштења мислим да ми даје права на то. Моја је управо намера овим писмом та, да вам представим садање стање послова, или боље рећи, да вам кажем како су садањи чиновници, но мени није згодно било почети ово писмо без овог увода.

Што се садањи чиновника тиче, имам то казати: да г. Бабић²³ начелник у Нишу, уколико сам га ја кадар био оценити, није за оно место. Он је и свима добар, и као што га ја знам поштен човек, али за оно место треба човек с бољим и озбиљнијим поимањем своје дужности, са већом спремом и јачом вољом за рад, но што је он има. Нарочито у Нишу, где има и страних агената, који као што би ја рекао, тамо и нису за што друго, него да контролишу нашу администрацију. Ту треба човек који је вештији полиц. пословима који ће прилећи на посао и који разуме земаљске законе. Једном речи човек од такта, памети и закона, угледан у сваком обзиру. Г. Бабић је човек са старим навикама чиновничким. Кад се на ког обрецне, кад коме подвикне, он мисли да је с тим учинио оно што му је старешинска дужност. Он мисли да се још и у садањем времену може казати кмету или свом млађем чиновнику, као што је н.п. инжењеру у једној прилици, „ако не учините то и то, једног ћу на једном, а другог на другом крају Ћуприје обесити”. Тако већ један озбиљан старешина данас не заповеда. Исто тако он није човек од реда, није довољно вичан законима нити пословима своје службе због тога, не само што не може

²² Јевтовић Ђока, писар Општине прокупачке; *Milutin Garašanin, lični fond*, прir. Momčilo Žeravčić, Beograd 1977, 460.

²³ Јован Т. Бабић, окружни начелник нишки, на истој позицији остао је све до 1883. године.

богзна шта урадити него ни млађе своје контролирати, као што се то види по стању послова канцеларијских, у мом извештају. А оваки старешина рачуна се да ни међу млађима ни у народу не може имати оног уважања, које је нужно старешини, ако се хоће да његов рад има успеха.

Што се помоћника начелника тиче, ја кад сам се у Нишу бавио он није био на дужности, те о томе с њиме нисам имао додира, да би га могао оценити. Но у колико сам из акта по кривичним делима, која је он радио, могах видети, он сам не изгледа да је онаке способности човек, каква би се од њега, као млађега човека очекивати могла. После тога из акта о неким размирицама његовим са начелником видео сам, да и он своје дужности олако узима, и да је склон на узајамно преганање са својим старијим, и то не само што је шкодљиво за рад и дисциплину у служби него и за народне послове, које имају заједнички да раде. С тога би требало њега и г. Бабића раставити. Иначе никаквих рђавства ни за једног ни за другог слушао нисам.

Што се тиче среских начелника, заплањског и нишког, не могу вам никако мишљење дати, само чини ми се да је овај последњи вичнији послу свом, јер сам код њега уредније послове нашао, а и по разговору судећи, налазим да је човек који разуме своју службу. Какви је иначе не знам, јер и о њему нисам ништа хрђавог чуо.

Срески начелник у Лесковцу, скоро је дошао и зато о његовим пословима нема се шта казати, но у колико се мени чини, он је човек добар и поштен, али би по моме мњењу онде требао човек с већом спремом. У Лесковцу има један писар неки Димитрије Ристић. У колико сам ја при прегледу послова приметио, то је човек бистар, вешт, окретан, и држи се у току послова. Управо он ми је о свачему и давао одговора. И иначе у вароши су ми га многи хвалили као поштена и уредна чиновника.

Садашњи начелник окр. топличког г. Коста Поповић,²⁴ такође је од скоро тамо. Он је тек на неколико дана пре мене дошао у Прокупље, а по моме доласку, он је добио одсуство, и после 4–5 дана отишао са дужности. О његовом раду у канцеларији нема се дакле шта казати. Но он је по свој прилици тамо против своје воље премештен, и он је за оно кратко време свог боравка у Прокупљу, ту своју зловољност хтео да покаже и другима, преносећи је на послове своје дужности. Допустите ми да вам наведем само неколико ствари о њему. Кад је дошао у Прокупље, причали су ми, да су отишли неки од грађана, међу којима је био и Тиса Николић посланик нар. скупштине, да га поздрави добродошлицом као новог

²⁴ Коста Поповић, начелник Округа топличког II класе; *Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1882*, Београд 1882.

старешину, но он их је ћутећи примио. Исто тако кад прође кроз чаршију, он од извесних грађана, кад хоће да га поздраве, окреће главу. Прави неке разлике и међу самим својим чиновницима, с једнима се дружи, а од других се туђи. То већ један старешина по закону о чиновницима не треба да чини. После тога, ви сте му президијално препоручили, да извиди је ли бив. начелник Васић²⁵ заиста узимао правитељствени креч за своју кућу, те да по закону поступи. Он је тај акт примио и држао у фиоци, све док ја нисам дошао, и за њега дознао, те га од њега изискао и наредио да се по њему ради. Исто тако и акт о казни помоћниковој као што ћете видети из акта извиђаја, која сам вам одвојеним извештајем поднео, он је по казивању секретара и помоћника оставио и даље у фиоци, и није наредио да се по њему казна задржањем плате изврши. Но има један крупнији факт, који показује или његову немарност за послове своје дужности, или његову неспособност. Ја како сам дошао у Прокупље готово први дан чуо сам а доцније су ми се неки људи и усмено жалили, како свештенство прокупачко, односно прота тамошњи не дозвољава многим људима, који су се населили у овом округу на празне арнаутске земље, да се венчају, док не плате таксу од 20 динара, по новом закону о таксама.²⁶ Мада су ови људи с читавим фамилијама и својим свештеницима овамо прешли, и већ сад у данак и народну војску уписани као и остали наши грађани, ипак свештеници их сматрају као странце, и неће без оне велике таксе од 20 динара која је за странце прописана, да их венчају. Казивао ми је капетан прокупачки, а тужио ми се и Алекса Николић кмет у Доњој Речици, који је и нар. посланик да има у срезу прокупачком, до 50 парова који чекају за венчање, а попови их неће без горње таксе да венчају, тако да су многи узели девојке у кућу и живе невенчано зато што свештеници неће да их венчају, а они не могу толику велику таксу да плате. И овај појав, који толико терети и узнемирује читав један крај, ја не верујем да вам је г. Поповић саопштио, нити лека томе потражио. А такав старешина, коме оваки и подобни појави у животу народа, тако рећи испред носа неопажени пролазе, и који читав један крај у неко незадовољство било према закону и властима, било према једном реду људи доводи, такав старешина није за то место, те било да он то ради из незнања, било из зле воље. Кад сам ја као стран човек молио одмах првих дана да сазнам за неку ствар, он је као надлежни и непосредни старешина округа молио још

²⁵ Владимир Васић, начелник II класе Топличког округа; *Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1882.*

²⁶ Сличне свештеничке злоупотребе и покушаји глобљења кандидата за ступање у брак само су увећали број невенчано живећих у Топличкој области. Димитрије-Мита Петровић, *Борбе у Топлици 1877–1878*, Београд 1979, 242–245.

пре. Стога а и због других прилика тамо овога човека ако још није отишао на дужност, не би требало ни враћати више тамо, а ако је отишао требало би га уклонити. Он има кад да доставља министру општинске потребе за какве полит. новине, а нема кад да јави за дејствителне и праве нужде, повереног му народа. И на овом месту бар по мом мишљењу треба имати човека, који би био потпуно предан своме делу, који би са стрпљењем и снисходљивошћу према простоти онога народа свакога предусретао и упућивао, а не би се излишном формалистиком ограђивао, и гледао час пре да га с врата скине, једном речи човека од срца и памети. А то већ оваке сорте човек, као садашњи начелник не би кадар био да чини, а ни други који, који би постављење своје тамо за неку казну сматрао. Зато, пошто су услови за живот тамо врло тешки, овде би са вољом могао радити тек онај чиновник, који би с унапређењем тамо постављен био. Овде је сад уобште састав чиновништва полицијског хрђав. Сви су готово тамо по потреби службе, и најблажије да се изразим, раде више од беде, ако не и горе. Ограничавају се на најнужнију званичну преписку па и то споро раде. Тако за пример да наведем само ово. Кад сте ви последњи телеграм послали начелству, пре мог доласка, да наставе најбрижљивије, да се убијце хоће и дервиша пронађу, начелник је на том акту, ставио само ово решење: да се пише начелнику среза прокупачког да се постара да пронађе убијце. И с тим је ствар свршена. Ја мислим господине, да се и она несмотреност која је у извиђању овог дела, у почетку показана од стране полицијске власти, има приписати овој околности. Дакле већ се почело и у ствари показивати колико се штетно одазива на јавне послове, овако држање тамошњих чиновника. Па какви вам је начелник, онаки вам је био и бив. помоћник. Но пошто има одвојених акта и извиђаја о њему и пошто је он већ стављен у пензију, то није потребно да се о њему овде што говори. Од већих полиц. чиновника, једини је као што би ја рекао на своме месту начелник среза прокупачког г. Костић.²⁷ Овога вам човека могу само препоручити. Нарочито у делу због кога сам тамо био, он је показао и добре воље и вештине и ревности. Он је за време док је у начелству заступао помоћника у исто време одправљао и послове у својој канцеларији, јер велике помоћи у персоналу нема. Ја мислим да је он заслужио унапређење, нарочито што његови другови из службе далеко су одмакли давно. Тако он ми је казивао да су једним указом постављени за среске писаре, бив. начелник III класе нишки Коста Павловић и

²⁷ Стеван Костић, начелник Прокупачког среза III класе; *Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1880.*

садањи начелник пожаревачки Козељац.²⁸ Но ако би нашли за право да га унапредите, дужност ми је, да вам напоменем, да би унапређење за помоћника било за њега од мале или готово никакве добити, јер он би као срески начелник више изгубио но што би добио, пошто сад има бар стан безплатан. Он ми је изјавио, да би задовољнији био да се с класом у истом звању постави за срез брзопаланачки у окр. врањанском, на истом би био са звањем помоћника тамо или на другом ком месту. Исто тако могу вам препоручити и секретара начелника Пајовића,²⁹ као човека озбиљна у дужности, а у поменутом делу хоџиног убијства, показао је и искрености у раду. Писар начелства г. Светозар Буђевац³⁰ у колико сам могао приметити из рада његовог у поменутом делу, добре је способности, само што ми по спољашности изгледа мало алкав, и као што је то обична ствар код млађих чиновника, који замишљају да сваки онај који пред њих дође, треба да као и какви адвокат зна говорити, нема стрпљења довољно у обхођењу са светом који с њим има посла. Но ово је мана која се држим искуством у служби изгуби и човек почније зрелије да мисли и боље се уме наћи. Но свакојако као писмоводно лице даје се с ползом употребити, и заслужује унапређење. Но најтоплије имам вам препоручити једног телеграфисту тамо, неког Паскаљевића.³¹ Тај је чиновник из Приштине, био је за турско време такође телеграфист, и имао је 20 # месечно плате, а сад је пао на 7 #. Он је врло прилежан и марљив чиновник, нарави је добре, а пуки је сирома. У Прокупљу сви и грађани и чиновници га сажаљевају. Међутим он је човек који се у тој служби с коришћу употребити може, нарочито у погранич. местима, јер поред српског, зна и француски, талијански и турски, а неки кажу да и више страних језика зна или разуме.

За начелника среза добричког неког Јакова Јанковића,³² који је такође тамо од скора, и то по потреби службе, по свима одзивима које сам о њему слушао, могу вам казати, да је то просто неки неваљалац. А није ваљао ни пре тога док је био у Орашју, као што сам се у Сараорцима на повратку мом из Прокупља, известио. Он као што сам у извештају мом напоменуо, за време мог бављења био је на одсуству, и тек на 5–6 дана

²⁸ Павле Козељац, начелник IV класе Пожаревачког округа; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1880.*

²⁹ *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1879.*

³⁰ Светозар Буђевац, писар II класе Топличког округа; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881.*

³¹ Василије Паскаљевић, привремени телеграфиста I класе Алексиначког среза; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881.*

³² Јаков Јанковић, начелник II класе Пожаревачког среза; *Календар са шематизмом Књажества Србије за годину 1881.*

пред мој полазак оданде, дошао је тамо. И као што сам дознао први посао био му је да изиђе у срез, и да сазове неке општине на скупштину, да му се подпишу на некакву изјаву, како је заиста то њихова добра воља да новине „Исток”³³ држе, јер је чуо да сте ви наредили, да се извиди, да ли су општине своје изјаве о томе коју вам је начелник президијални доставио, из сопствене побуде учинили. Ја мислим да је овај један факт довољан, па да познате какав је ово чиновник, и колико овај разуме своју дужност. Бар ја да сам му старешина казнио би га а можда га ни у служби трпео не би, па кад би он ово радио ма за које новине, па ако хоћете чак и за оне, које би уз владину политику биле. Зар он код толиких пречих послова народних у ово доба има времена да потрза свет да се скупља за непослице и сплетке, а нема када да посвршава она кривична дела која као што сам у извештају показао, стоје недирнута од ’879. год. Кад сам полазио из Прокупља за Ниш, на два места морао се мој кочијаш скидати, да преведе коња преко две ћуприје у којима по читаве греде фале, где би се коњи скрљати могли, и то на оном путу, којим је он тек на 4–5 дана прошао кад се с одсуства враћао. Наше чиновнике требало би једном одучити од сплетака и послова туђих њиној служби па их упутити на њихов прави посао. О начелницима среским, оном у Лебанима и оном у Куршумлији, не могу вам ништа казати, пошто тамо нисам био, нити им посао гледао. Толико могу да кажем да је војн. капетан Вучковић³⁴ из Куршумлије предамном за ручком, а у присуству чланова комисије која тамо премерава земље за насељавање Чедо Поповића и осталих, говорио: како у срезу Куршумлијском, од како је закон о полиц. трошковима издан, не само ни један чиновник срески но ни пандур у срезу изишао није, и за опкладу хтео то и да докаже. Једини је изузетак учинио капетан куршумлијски онда, кад је с њима, тј. том комисијом, морао да иде по срезу ради премеравања. И заиста, и други су ми том приликом потврђивали, да полиц. чиновници или никако или врло ретко у народ излазе. Овом морам и то додати, да г. Вучковић није сам то говорио у намери каквог оговарања закона, него се управо чуддио и љутио зашто и како чиновници полиц. ваљда из љутње на тај закон, неће намерно да излазе у народ. Бар ја сам га тако разумео, јер и он је од своје стране тај поступак осуђивао.

³³ *Исток, лист за политику*, 1871–1881; Ј. Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, 44.

³⁴ Драгомир Вучковић, капетан, командир Чачанске бригаде II класе током српско-турских ратова 1876–1878. године. Касније, министар војни у кабинету др Владана Ђорђевића. Д. Петровић, *Борбе у Топлици 1877–1878*, 28; Љуба Поповић и Милић Милићевић, *Министри војни Кнежевине и Краљевине Србије 1862–1918*, Београд 1998, 103–106.

Мислим да ћете ми веровати г. министре, да све што сам овде говорио, да сам вам искрено саобштио, без икаквих личних или буди каквих расположења и побуда, но чисто у интересу државне службе, и што сам сматрао, да ми је дужност саобштити вам оно, што ми је на души остало, те ако нађете начина да се оно што не ваља поправи и у ред доведе.

Допустите да вам и овом приликом могу изјавити моје одлично поштовање.

10. септембра [1]881.

у Београду

Дим. Маринковић
Члан Касац. суда

ЗАКЉУЧАК

Извештај члана Државног савета Димитрија Маринковића о стању послова и приликама у начелствима Нишког и Топличког округа за 1881. годину представља врло занимљив документ. Он нуди обиље података о аномалијама и погрешном схватању појмова власти и дужности многих полицијских старешина. Људи „старог режима” и они склони злоупотребама сасвим извесно нису били најбоље решење за позицију окружног или среског старешине. Упркос томе, полицијске управе биле су већ дубоко уплетене у грозничаву партијску утакмицу и борбу око очувања власти. Без обзира на све њихове мањкавости, радило се о кадровима које је кабинет Напредне странке у том тренутку имао на располагању. Једна од последица таквих избора било је запостављање многих других, једнако важних питања. Отуд друмови у веома лошем стању, трошни и погибелни мостови, као и многи други очевидни знаци пропадања и назадовања. Маринковићев извештај о стању полицијских послова сведочанство је о распрострањеној корупцији и већ уобичајеним махинацијама у вези с поседовањем некретнина и непокретних добара. Ове чињенице уједно упућују на хаотичне прилике које су, упркос амбициозном реформском програму новог напредњачког кабинета, и даље изједале Србију.

Током шестогодишње владавине, напредњаци нису успели да остваре своја главна предизборна обећања. Рецимо, да полицијску власт преобрате у ефикасну и поуздану државну машину и учине је мање коруптивном.

У складу с тим, кључне тачке извештаја, који је Маринковић у својству ванредног ревизора упутио министру унутрашњих дела, остале су неиспуњене. Као страствени политичар, Милутин Гарашанин исконски је презирао сваки канцеларијски посао и није се дубље уносио у послове начелника полицијског одељења. Време је чешће проводио у бесконачним политичким расправама или у дворском салону, бринући се о политичкој безбедности династије и интересима Обреновића. Утолико је и Маринковићев сасвим уместан предлог, да се поједини начелници удаље са својих позиција, остао без одговора и био одбачен од министра полиције. Распоред полицијских званичника сачињен је сходно партијским потребама напредњачког кабинета. Напротив, Димитрије Маринковић се залагао за сасвим другачију визију чиновничке етике и професионализма који је он очекивао од полицијских запосленика. У судару између чисто партијског интереса и начелних појмова које је заступао Маринковић, као и увек, претегли су практични разлози очувања власти.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Државни архив Србије [=ДАС] [Državni arhiv Srbije [=DAS]]
Лични фонд Милутина Гарашанина [Lični fond Milutina Garašanina]
Министарство унутрашњих дела, Полицајно одељење [=МУД, П] 1879, 1885
[Ministarstvo unutrašnjih dela, Policaјno odeljenje [=MUD, P] 1879, 1885]

Објављени извори – Published Primary Sources

Mijatovich, Ch., *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*, London 1917.
Milutin Garašanin, lični fond, прир. Momčilo Žeravčić, Beograd 1977.
Записници седница Министарског савета Србије 1862–1898, прир. Гавро Шкеровић, Београд 1952. [*Zapisnici sednica Ministarskog saveta Srbije 1862–1898*, прир. Gavro Škerović, Beograd 1952]
Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији XXXVII, Београд 1892. [*Zbornik zakona i uredaba u Kraljevini Srbiji XXXVII*, Beograd 1892]
Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1879, Београд 1879. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1879*, Beograd 1879]
Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1880, Београд 1880. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1880*, Beograd 1880]
Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1881, Београд 1881. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1881*, Beograd 1881]
Календар са шематизмом Књажевства Србије за годину 1882, Београд 1882. [*Kalendar sa šematizmom Knjažestva Srbije za godinu 1882*, Beograd 1882]
Милићевић, Милан Ђ., *Дневник III*, прир. Петар Крестић, Београд 2022. [Milićević, Milan Đ., *Dnevnik III*, прир. Petar Krešić, Beograd 2022]
Пироћанац, Милан, *Белешке*, прир. Сузана Рајић, Београд 2004. [Piroćanac, Milan, *Beleške*, прир. Suzana Rajić, Beograd 2004]
Поповић, Тодор, *Бледе успомене мог живота*, прир. Борислава Лилић, Пирот 1996. [Popović, Todor, *Blede uspomene mog života*, прир. Borislava Lilić, Pirot 1996]
Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869, прир. Драгослав Странјаковић, Београд 1939. [*Uspomene i doživljaji Dimitrija Marinkovića 1846–1869*, прир. Dragoslav Stranjaković, Beograd 1939]

Литература – Secondary Works

Живановић, Живан, *Политичка историја Србије II*, Београд 1924. [Živanović, Živan, *Politička istorija Srbije II*, Beograd 1924]
Јовановић, Владимир, *Тајна полиција Кнежевине Србије*, Београд 2012. [Jovanović, Vladimir, *Tajna policija Kneževine Srbije*, Beograd 2012]

Јовановић, Владимир, Александра Вулетић и Момир Самарџић, *Наличје модернизације: српска држава и друштво у време стицања независности*, Београд 2017. [Jovanović, Vladimir, Aleksandra Vuletić i Momir Samardžić, *Naličje modernizacije: srpska država i društvo u vreme sticanja nezavisnosti*, Beograd 2017]

Јовановић, Слободан, *Влада Милана Обреновића II*, Београд 1990. [Jovanović, Slobodan, *Vlada Milana Obrenovića II*, Beograd 1990]

Каниц, Феликс, *Србија земља и становништво II*, Београд 1987. [Kanic, Feliks, *Srbija zemlja i stanovništvo II*, Beograd 1987]

Крестић, Василије и Радош Љушић, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991. [Krestić, Vasilije i Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd 1991]

Митровић, Јеремија Д., *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984. [Mitrović, Jeremija D., *Građa za istoriju i bibliografiju srpske periodike do 1920. godine*, Beograd 1984]

Николић, Илија, *Пирот и Срез нишавски I*, Пирот 1981. [Nikolić, Ilija, *Pirot i srez nišavski I*, Pirot 1981]

Николић-Стојанчевић, Видосава, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877–1878. године*, Београд 1975. [Nikolić-Stojančević, Vidosava, *Leskovac i oslobođeni predeli Srbije 1877–1878. godine*, Beograd 1975]

Петровић, Димитрије-Мита, *Борбе у Топлици 1877–1878*, Београд 1979. [Petrović, Dimitrije-Mita, *Borbe u Toplici 1877–1878*, Beograd 1979]

Поповић, Љуба и Милић Милићевић, *Министри војни Кнежевине и Краљевине Србије 1862–1918*, Београд 1998. [Popović, Ljuba i Milić Milićević, *Ministri vojni Kneževine i Kraljevine Srbije 1862–1918*, Beograd 1998]

Vladimir Jovanović

**DIMITRIJE MARINKOVIĆ'S 1881 REPORT ON THE STATE OF
AFFAIRS IN THE DISTRICTS OF NIŠ AND TOPLICA**

Summary

The report of the member of the State Council, Dimitrije Marinković, on the state of affairs and conditions in the district administrations of Niš and Toplica in 1881 constitutes a very interesting document. It offers a plenty of information about anomalies and misunderstandings concerning the notions of authority and duties of many police officials. People from the “old regime” and those prone to the perpetration of abuses were certainly not the best solution for the position of a district or county head. Nevertheless, the police departments were already deeply embroiled in a feverish party game and struggle to preserve power. Regardless of all their shortcomings, this was the personnel that the Cabinet of the Progressive Party had at its disposal at that moment. One of the consequences of such a selection was the neglect of many other, equally important issues. For instance, the roads remained in a very poor condition, the bridges were dilapidated and dangerous, and many other obvious signs of decay and regression were in evidence. Marinković's report on the state of police affairs testifies to widespread corruption and already common machinations related to the possession of real estate. These facts, at the same time, reflected the chaotic conditions that, despite the ambitious reform programme of the new Progressive Cabinet, were still eating away at Serbia.

During their six-year rule, the Progressives failed to fulfil their main campaign promises – namely, to turn the police power into an efficient and reliable state machine and make it less corrupt. Accordingly, the key issues of the notification that Marinković, in his capacity as a special auditor, presented to the Minister of Internal Affairs, remained unresolved. As a passionate politician, Milutin Garašanin essentially despised any office work and did not delve deeper into the affairs of the head of the Police Department. He preferred to spend his time in endless political discussions or at the Court Salon, taking care of the political security and interests of the Obrenović dynasty. To that extent, Marinković's perfectly appropriate proposal that certain heads of offices should be removed from their positions, remained unanswered and was rejected by the Minister of Police. The organisation of police officials was structured according to the needs of the Progressive Party's Cabinet. Dimitrije

Marinković, on the other hand, stood for a completely different vision of the official ethics and professionalism to be expected from police employees. In the collision between the purely party interest and the principled notions advocated by Marinković, practical requirements for the preservation of power prevailed, as always.

Оригиналан научни рад

Примљен: 7. 5. 2024.

Коначно прихваћен за објављивање: 24. 7. 2024.